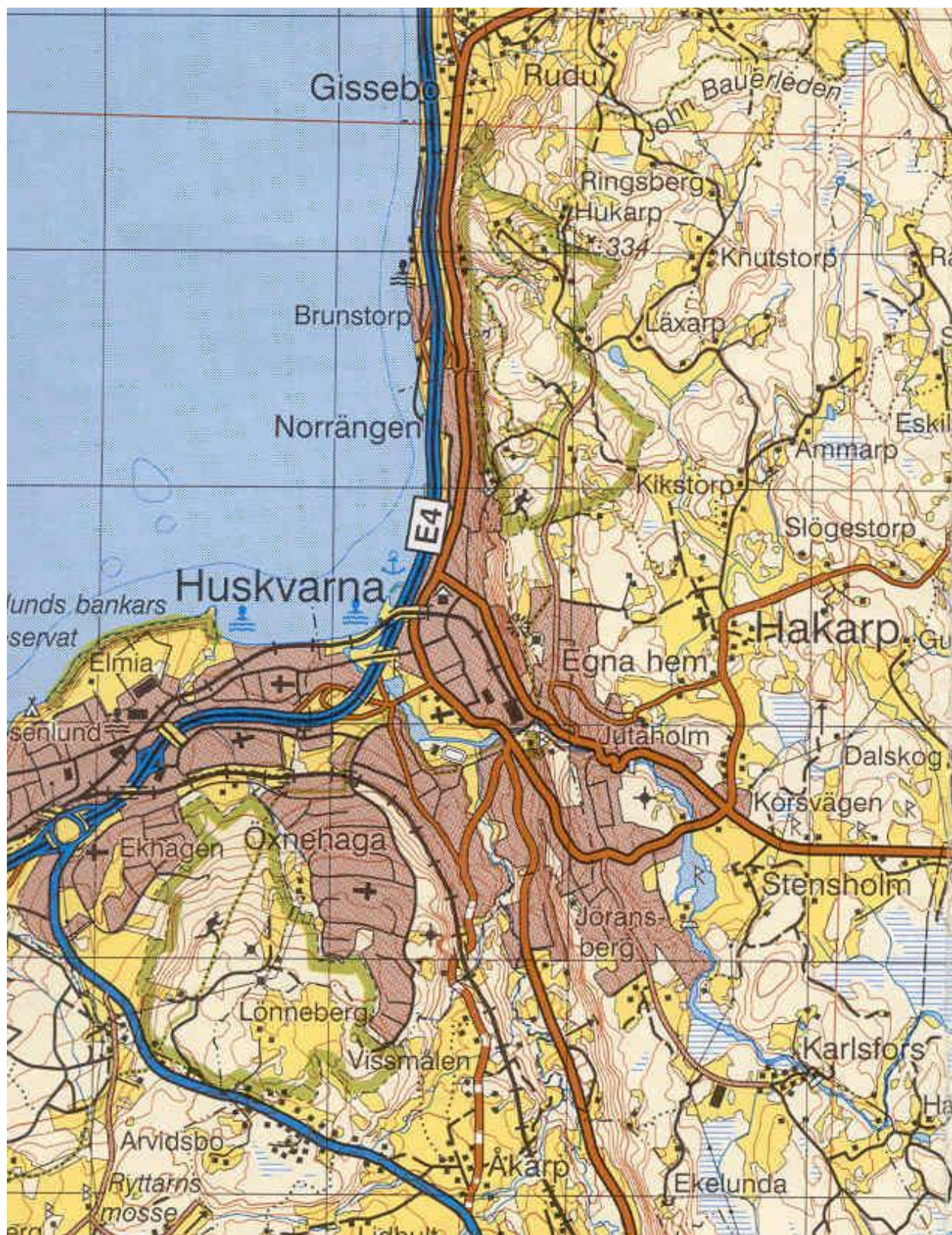

HUSKVARNA

År 1911 avsöndrades Huskvarna från Hakarps församling.

HISTORIK

Vapentillverkningens allmänna utveckling

Ur Mollstadius__Husqvarna

Stridsvapen ha sedan hedenhös tillverkats för att snabbt och effektivt kunna bryta motståndarens försvarskraft. Angreppsvapen ha medfört försvarsmedeloch de senare nya anfallsvapen i en ständigt fortlöpande växelverkan. Sådan har utvecklingen varit i urminnes tider, sådan fortskred den, då eldkraften genom krutets införande höjde vapnens effekt, sådan torde den komma att fortgå även efter kärnfysikens landvinningar på atomstridsmediens område.

Fynden av yxor, spjut- och pilspetsar, dolkar, svärd, sköldar m. m. tala sitt tysta, men klara språk om vapenutvecklingen under sten-, brons- och järnåldrarna. Om tillverkningssättet är föga känt, om tillverkarna än mindre. Först när bågen på 1100-1300-talen fullkomnats till arborstet och som försvarsmedel framtvungit harnesket klarnar kunskapen om vapnekonstruktion, framställningssätt och tillverkare. Bland allmogen och borgerskapets hantverkare synas vissa tidigt ha specialiserat sig på vapentillverkning. I Jönköping, liksom i några andra städer, tillverkades arborst åtminstone från medio av 1400-talet. Stadens tänkebok 1456-1548 omtalar på flera ställen arborst, delar därtill och verkmästare (= arborstmakare). Av de senare nämnas Haeming (1457) bosatt i medeltidsstadens (väster Munksjön) Brofjärding, Hans (1457-1468) bosatt i Mofjärdingen, Tord (1462), Jaeppe (1463), Ola!! (1464), Per (1458-1481), en annan Per (1481-1515), Jöns (1481-1515), Anders (1512-1517) och Karl (1526-1532). Antalet synes ange, att arborsttillverkningen varit ganska omfattande 1457-1532, varefter den torde ha ebbat ut. Sannolikt inlevererades arborstet och pilarna till Rumlaborgs fasta hus (vid Husqvarna), som på 1400-talet spelade en viss försvarsroll och till 1536 var länets administrativa medelpunkt. Den 14/8 1524 befallde Gustaf Wasa, att alla på landet kring Jönköping boende klensmeder, verkmästare, svärdfejare m. fl. skulle inflytta till staden. Måhända har befallningen hörtsammats av de ovan sist nämnda arborstmakarna samt av de båda svärdsliparna Sven (1514-1548) och Anders (1528-1539) samt svärdfejaren Sven (1545). Dessa vapensmeder voro föregångare till det fabriksväsende, som senare organiserades i staden för vapentillverkning.

Genom försvarsbeslutet på Arboga möte 1536 och Västerås riksdag 1544 lade Gustaf Wasa grunden till organisationen av det nationella rytteriet och fotfolket, indelat i fanor och fännikor. Till säkerställande och förbilligande av dessas beväpning och rustning skapade konungen även en fast organiserad inhemsk vapentillverkning genom Arboga fabriksväsende 1551. Detta fabriksväsende kom under sin verksamhetstid fram till

1628 att omfatta omkring 50 årligen verksamma hantverkare, varav huvuddelen utgjordes av rorsmeder, hillebardsmeder och harneskmakare.

Den från mitten av 1500-talet fortgående moderniseringen av beväpningen utträngde armborstet. Det ersattes med krutladdade långa rör eller hakar, slutligen på 1590-talet musköter. Såsom stötvapen utrustades fotfolket med hillebarder (2 m. långa yxor med spjutspets) och spetsar (spjut med 6 m. långa järnskodda träskaft). 1565 skulle av fotfolket 50% ha rör eller hakar, 36% spetsar och 14% hillebarder. Rytteriet beväpnades med korta eldhandvapen, bälte- eller sadelrör (pistoler) och från början av 1600-talet även med karbiner. Dess stötvapen utgjordes av glaven (51/2-6 m. lång lans). Såsom skyddsmedel försågs fotfolket med **stormhattar av plåt**, de stötvapenbeväpnade jämväl med soldatharnesk, rytteriet med körits (fullständig plåtrustning från huvud till fot av 20 kg. tyngd).

Arbogafaktoriet mäktade icke tillgodose hela vapenbehovet. Atskiljligt måste anskaffas genom import. Därjämte uppköptes vapen av de i städerna och på landsbygden kringspidda vapenhantverkarna genom kronobefallningsmän och länsmän, så småningom genom särskilt förordnade **faktorer**. Vapnen förrådsförvarades på rustkammarna i de kungliga slotten.

Redan Gustaf Wasa hade avsett att omdana Jönköping till en starkt försvarad utrustningsort. För detta ändamål togs det gamla franciskannerslottet vid Munksjön i anspråk. Det ombyggdes från 1550 till ett av djupa gravar, höga vallar och postejer omgivet **slott**, vilket åtminstone vid krigsutbrottet 1563 innehöll även en rustkammare. Densamma innehöll 1608 ett stort antal handvapen och skyddsmedel och stod då under uppbörd av **faktorn Göran Silvestersson**. Denne förordnades den 31/1 1613 av Gustaf II. Adolf **till faktor över alla rorsmeder i Småland och Västergötland** och skulle övervaka, att smederna i god tid fullgjorde det arbete, de åtagit sig. I ny instruktion av 10/2 1617 befalldes han tillse, att varje rorsmed årligen levererade 52 fullgoda musköter. Slutligen befullmäktigades han genom kungl. brev 12/7 1619 att ha "noga inseende med borrhande och slipande och hvad mera som behövdes till musköters förfärdigande". Han erhöll tillstånd att inom sitt område uppföra erforderliga borrh- och sliphus. Kronobefallningsmännen befalldes vara honom behjälpliga därmed.

Liknande åtgärder vidtogos även i Närke, Uppland, Hälsingland och Västmanland. De böra ses mot bakgrunden av rustningarna och organiserandet 1617-1621 av fotfolkets lands- eller storregementen, vilka vart och ett skulle kunna utsätta tre fältregementen om åtta kompanier.

Genom ett kungligt plakat av 15. februari 1620 och bestämmelser under närmast efterföljande år lades den slutliga grunden till de fem faktorer, som kommo att få svara för den inhemska vapentillverkningen, nämligen de i Jönköping, Söderhamn och Norrtelje, vilka båda senare städer till följd härav fingo stadsrättigheter 1622, Örebro, där Carsten Otter fick privilegier på faktoriet 1624 och Norrköping, där Louis De Gevr 1627 fick privilegier och samtidigt ledningen av hela den svenska faktoriverksamheten. Gevärsfaktoriet i Ronneby tillkom först 1679, det i Hedemora icke förrän 1706.

Anskaffningen av vapen och annan krigsmateriel genom fabrierna bedrevs till en början mera i form av upphandling genom entreprenad än såsom av resp. faktorer direkt ledd tillverkning. Upprepade försök gjordes visserligen att koncentrera verksamheten till de nämnda städerna, men de på landsbygden bosatta hantverkarna kunde endast med svårighet förmås inflytta dit. Först sedan fabrierna genom det 1634 linrättade Krigskollegiet fått en sakkunnig och effektivt verkande Överstyrelse började deras verksamhet rationaliseras och bedrivs såsom manufaktur eller "industri". Tillverkningen av värjor koncentrerades från 1635 till Vira bruk i Roslagen och av verktyg, stigbyglar, hästskor, söm, spik, bröst- och vagnskedjor m. m. från 1642 till Jäders bruk vid Arboga. Tillverkningen av lavetter, fordon, rid- och anspanspersedlar förlades till fältartilleriets från omkring 1637 inrättade tyg-

verkstäder i Stockholm och Jönköping. De tunga rustningarna, som icke förmått motstå den ökade eldkraften, även om man sökt göra dem "skottfria", avlades mot senare delen av 1600-talet. Tillverkningen därav upphörde. På slagfälten sökte man istället skyddet i glesare formeringar och ökad rörlighet.

På den till fabrierna koncentrerade tillverkningen av eldhandvapen fortgick rationaliseringen av arbetet. Musköt- och pistoltillverkningen uppdelades till en början på två arbetsgrupper: faktorismeder för metallarbetet, stockmakare för träarbetet och sammansättningen.

Faktorismedernas pipframställning underlättades genom i anspråk tagan de av vattenkraft i borrh- och slipkvarnar för pipornas inre utboring och yttre slipning. Den ständigt fortgående utvecklingen under kriget och däremellan av vapenkonstruktionerna för erbjö av eldkraftigare, lätthanterligare och ifrå om avfyringen på lättare vapen framtvang en specialisering av faktorismederna i smeder (för mekanismerna), pip- och beslagssmeder. Pipsmederna uppdelades i vällare, borrhare, slipare, beredare och slutligen även tiggare.

Hela denna rationalisering och specialisering föranleddes icke enbart av de vapentekniska framstegen utan också av kraven på massframställning för de genom 1634 års regeringsform och Carl XI:s indelningsverk alltmer ökade nationella trupperna samt av önskemålet att snabbt få fram de senaste vapentyperna. Utan vidare inses att en specialhantverkare snabbare vinner färdighet på sitt område än en mångsysslare och att den förre behöver mindre antal verktyg och enklare verkstadsinredning.

Jönköpingsfaktoriets tidigaste utveckling

Göran Silvestersson ledde sedan 1608, såsom ovan anförts, i egenskap av faktor vapentillverkningen i Jönköping med omnejd. Enligt plakaten 1620 skulle de på landet boende hantverkarna inflytta i staden. Faktorn uppgav 1623, att det i Småland och Västergötland fanns följande antal hantverkare, som skulle bli boende i Jönköping: 2 harneskmakare (plåtslagare), 23 rörsmeder och 1 trummakare. Flertalet rörsmeder höll sig dock kvar på landet, trots löfte om tomter vid den gata, som senare efter dem kallats Smedjegatan. Konungen förbjöd 1625 de på landet boende att utöva sitt hantverk. De ålades att nyligen inflytta i staden, ehuru med ringa verkan. Borrhuket i Odensjö, Barnarp, synes ha anlagts på Göran Silvesterssons tid. Det nämnes åtminstone från 1636. I Jönköping voro 1634 mantalsskrivna endast 10 faktorimästare, nämligen 4 harneskmakare och 6 smeder. Till följd av det ringa antalet kunde tillverkningen under den första tiden icke bli särskilt stor. I betalning fingo mästarerna för 1 musköt 10 mark, för 1 gaffel 6 öre, för en spets 8 öre, för en bardisan 6 mark och för en trumma 8 mark. Faktorn åtnjöt i provision "hvar tionde penning" på årsleveransen. Denna ersättning uppgick för arbetet 1626 till 205 daler och 3 öre, allt i silvermynt. Vid midsommartid 1636 gick Göran Silvestersson hädan.

Han efterträddes av sin måg *Hans Bursie*. Antalet faktorimästare ökade något och började specialiseras. De i Jönköping boende utgjorde 1659: 6 harneskmakare, 6 pistol (lås-)smeder, 2 muskötbeslagare och 1 stockmakare. Pipsmederna höll sig fortfarande utom staden. Följande tillverkningsiffror må anföras:

T a b e l l

Härutöver utfördes reparationsarbeten. Faktorns provision hade från 1640 höjts till "hvar femtonde penning". Borrhkvarnen vid Dunkehalla, anlades i början av Bursies tid 1641. Han lyckades även genomdriva, att faktorifolket blev organiserat enligt en av K. M:t den 7/5 1643 fastställd skrånordning. I dess mästarebok äro detta år antecknade: 12 pistol- (lås-) smeder, 4 pipvällare, 3 borrhare, 4 beredare, 5 klensmeder, 6 stockmakare, 11 knivsmeder, 4 svärdfejare, 6 harneskmakare, 1 nagelsmed, 1 hovslagare och 1 hammarsmed, ialles 58 mestare. Troligen funnos ytterligare några pipvällare, borrhare och slipare bosatta på lan-

det. Bursie synes senare ha undandragit sig faktoritjänsten för att odelat kunna ägna sig åt sitt borgerliga yrke såsom handlande och förtroende-uppdraget som rådman. Han avled 1666.

Faktoriräkenskaperna sköttes på Bursies tid av Lars Bengtsson Billing, som 1654 erhöll Krigskollegii fullmakt att vara artollerie- och faktoris-krivare i Jönköping. Han tillvällade sig därefter alltmer den verkliga faktoriledningen, särskilt sedan han genom sitt gifte 1656 anknutit till den Silvestersonska faktoridynastien. Hustruns moder var nämligen dot-ter till den förste faktorn Göran Silvesterson och svägerska till faktor Bursie. Lars Billing erhöll den 26/7 1661 Krigskollegii fullmakt att vara faktor i Jönköping, emedan han förestått faktoriskrivaretjänsten "med särdeles flit och trohet och på det faktorie arbetet på den orten med så mycket större eftertryck här efter måtte kunna drivas." Billing visade sig också i hög grad motsvara de förväntningar som ställdes på honom. Redan såsom faktoriskrivare synes han ha medverkat till vattenkraftens ökade utnyttjande genom utvidgning av Odensjö borrhbruk i Barnarp. Faktoritillverkningen uppdrevs under krigsåren 1675-1678 till i medel-tal per år: 800 luntmusköter a V/2-3 daler smt, 75 snappmusköter a 31/, d., 300 dragonffiusköter a 3: -d., 40 hjullåskarbiter a 6: -dal., 50 par pistoler med järnkappor a 71/3-8: -dal. per par, 150 pikar a 12 öre, 700 patrontaskor med remmar a 1: -dal., 30 hölster a 2: -dal., och 45 trummor a 2: -dal. m. m. Tillverkningens värde uppgick 1678 till 8.290 daler smt., varpå faktor Billing i provision erhöll "hvar femtonde penning" = 550: -daler. Borr- och slipkvarnen i Dunke-halla besvärades ofta av vattenbrist och en tilltagande konkurrens om vattnet med de många grannkvarnarna. Faktor Billing lät 1676 om-bygga densamma till hammarsmedja och påbörjade ungefär samtidigt på sitt inköpta frälsehemman Klerebo i Bankeryd byggandet av ett nytt borrh- och slipverk för muskötpif('r i Dummein. Ar 1679 gick den allmänt aktade faktorn *Lars Billing hädan* och gravsattes själva mid-sommardagen i egen murad grav i Jönköpings nyuppförda stadskyrka. Jönköpingsfaktoriet drevs närmaste tiden med krigskolleg ii tillstånd av Billings änka Catharina Persdotter med hjälp av äldste sonen *Bengt Billing*, vilken den 10/3 1681 erhöll kungl. fullmakt på sysslan. Han fullbordade borrhvarnsanläggningen i Klerebo, till vilken Kronan 1682 anmälde sig som köpare, enär den "var omistandes för Jönkiöpings factorie". Det kom dock att dröja ytterligare 5 år, innan Kronan för-värvat anläggningen. Bruket värderades 1685 till 412 daler. Den nye faktorn insåg betydelsen av att söka intensifiera vapentillverkningen. Fälttågen på 1670-talet och den stående här, som *Carl XI.* genom indel-ningsverkets genomförande skapade på 1680-talet, aktualiserade det ökade vapenbehovet. 1683 hade krutkvarnen i Huskvarnaån på artil-lerimajoren *Magnus Granatenhielms* initiativ utbyggs till 56 krutstam-par och 1687 kommit upp i en produktion av 22.000 skålp. krut. Faktor Billing kastade sina blickar på de vattenrika Huskvarna-fallen och anmälde, då artilleriöversten *Johan Sjöblad* hösten 1688 mönstrade Jönköpingsartilleriet, krutbruket och faktoriet, att han i Huskvarna-strömmen rekognoscerat en lämplig plats, där man skulle kunna bygga ett nytt borrh- och slipverk för 450:- daler smt. Översten förde försla-get vidare i ett underdånigt memorial, men konungen resolverade 30/12 1688 "Differerar tillägliger tydher."

Det skärpta utrikespolitiska läget och den därav föranledda allmänna mobiliseringen av hären påföljande år, samt ökade rustningskrav för-anlede faktor *Billing* att hos landshövding *Erik Dahlberg* beklaga sig över att borrhvinnarna i Dunkehalla och Dummeån stodo stilla året runt på grund av vattenbrist. Han påpekade, att det i strömmen viå Hus-kvarna krutbruk fanns tvenne lediga fall, varav det ena lämpade sig för en ny krutkvarn, det andra för en borrhvinn. Landshövdingen förde ärendet vidare till konungen och fick 27/4 1689 dennes befallning att inkomma med närmare förslag. Utan att avvakta resultatet härav igångsatte Billing på försommaren byggandet av den nya borrhkvarnen på kronohemmanet Huskvarna norregårds ägor. Det bedrevs med sådan fart, att anläggningen redan samma höst togs i bruk. Landshövdingen

rapporterade den 2/10, att han inspekterat den nya anläggningen. Den hade tre vattenhjul, sex slipstenar och åtta borrhänkar. Billing beräknade, att muskötillverkningen skulle kunna ökas från 1.500 till 112.480 pipor årligen. Landshövdingen meddelade, att ytterligare ett fall skulle kunna användas för faktoriet. Härför erfordrades emellertid inköp av frälsehemmanet Husqvarna södergård. Konungen uttryckte den 23/10 sitt välbehag över "att ett så vackert värk är af factor Billing uppå ödesplatsen vid Husqvarna ström uppbyggt". Förhandlingarna om förvärvet av nyssnämnda södergård påbörjades följande sommar.

Faktor *Billing* eftersträvade även att öka tillverkningen genom att koncentrera densamma till antingen Huskvarna eller Jönköping och avgav härom förslag, som artilleriöversten förde vidare till Kungl. Maj:t. Konungen resolverade härpå den 27/12 1689 i skrivelse till landshövding *Erik Dahlberg*. "Såsom man förmenar, att factoriet i Jönköping mycket skulle stå till att förbättra och ophjelpas om dhe handtwärckare som bo på Iandet blifwe tillhollne att flyttja in i staden föreslåendes Ofwersten Siöblad att de kunde sättia sig neder antingen wid Husqvarna och förborgen eller och på en ort som kallas Holmen. Altså och på det bem:te handtwärckare till en sådan flyttning så mycket lättare måge stå att omlåckas befallles landshövdingen utse lämpliga platser och enär Kongl. Maj:t (består) medel till handtwerkshuus samt verkstäder och smedjor, inkomma med förslag hvad ett sådant handtwerkshuus med tillhörige smedjor och verkstäder kan komma att kosta." Det kom att dröja tre år, innan landshövdingen avgav detta förslag. Tillverkningen under åren 1681-1691 uppgick i medeltal årligen till: 2.000 lunt-, flint- och dragonmusköter (varav omkr. 1/3 flintmusköter, resten luntmusköter), 150 hjullåskarbiner, 150 hjullås- och flintpistoler (varav omkr. 2/3 med hjullås), 500 pikar, 500 taskor och 60 trummor .

Faktorn *Bengt Larsson Billing* avled plötsligt den 28/4 1691 efter två dagars hetsig sjukdom. Efter hans död uppdagades, att han häftade i ansenlig skuld till Kronan. En stor del härav ut togs hos hans borgensmän. Sedan hans fattiga änka Maria Baumgardt avlidit 1705, blev balansen avskriven genom kungl. resolution i Pinsk den 30/4 1706.

När faktor Billing avled befann sig i Jönköping riddarhus- och krigsfiskalen *Lars Riddermarck*, son till den förmögne handlaren *Peter Håkansson*. "På stunden som faktor Billing avled" sände Riddermarck den 28/4 1691 ett expressbrev till Krigskollegium med ödmjuk förbön för sin bror kaptenen *H. aqvin Wetterhamn* att denne framför någon annan måtte komma i consideration till succession i faktorstjänsten. Riddermarck framhöll häri främst, att hans salige morfar *Jöran Sylvestersson* på konung Gustaf Adolfs tid inkommit med alla smeder och hantverkare samt såsom den förste faktorn inrättat faktoriet i Jönköping. Han hade efterträtts av Riddermarcks "modersystems man *Hans Bursie*", vilken ersatts med *Lars Bengtsson Billing*, som hade Riddermarcks "syskonbarn till hustru". Därefter succederade dennes son, den nu avlidne faktorn *Bengt Billing* "även i släkten och med mig till det tredje", tillfogade Riddermarck som sedan omtalade, att hans bror tjänat i senaste krigstid från begynnelsen till änden och därunder blivit kapten och kommandant på skansen vid Karlshamn. Brodern hade sedan tjänat i Holland och republiken Venedig men genom en blessur blivit "obligerat att söka de norrländska kvarteren igen och nu på en tid suttit på våra järnbruk (Eckersholm i Byarum) och dem flitigt drifwit." Kapten Wetterhamn hade "lagt sig på kunskap av allehanda gevär" och genom prov påvisat, att Tabergsjärnet var bättre än det från Närke till musköt- och andra pipor, "hafvandes stor lust till slique fabrique". Ividare var Wetterhamn kommen härifrån orten och kände folket väl. Han var helt färdig i skrivande och räknande samt mycket kapabel till faktorstjänsten och "lär därvid bringa fabriqven högre". Riddermarck slutade brevet med att t. o. m. begära, att Krigskollegii fullmakt för brodern skulle sändas i retur med budbäraren.

Två dagar senare föreslog artillerimmajoren *Magnus Granatenhielm* i Jönköping, att faktorsplatsen skulle återbesättas med G:s svåger salig

rådman *Håkan Månssons son Magnus Ståhle*. Krigskollegium remitterade 2/5 förslaget om Wetterhamn till yttrande av *Granatenhielm*, vilken tillstyrkte detsamma den 6/5. Lars Riddermarck insände 7/5 sin caution för Haqvin Wetterhamn och förklarade, att denne, om s~fordrades, kunde få hela bergslaget som borgensmän. Han hade umg~tts s~väl med hantverkarna, d~de kommit för att köpa järn, och undervisat dem, huru de skulle behandla detta, att de hoptals infunnit sig hos honom. Därjämte ville han i möjligaste m~n sörja för företrädarens änka och omyndiga barn. Krigskollegium utfärdade den 20/5 1691 fullmakt för Haqvin Wetterhamn att vara faktor i Jönköping i anseende till hans "gode och redelige förh~llande uti dess förre under Kongl. Maj:ts milice anförtrodd tjänster och den erfarenhet han sig uti Jernmanufacturer skall förskaffat" samt hans nöjaktiga caution och borgen. I fullmakten ang~vos hans allmänna arbetsuppgifter (se härom i det följande beträffande hans efterträdare). I särskild skrivelse befalldes han samtidigt förfoga sig till Stockholm för att erhålla muntliga instruktioner, som "skrifteligen så particulariter intet kan utföras".

Den nye faktorn började med all kraft sin nya verksamhet genom att reda upp eftersläpningarna fr~n företrädarens tid. Han upphöjdes 28/8 1691 i adligt stånd med namnet Ridderström. Även 1692 synes han med

energi ha pådrivit faktoriarbetet men fann det betungande att inordna detsamma i det statliga förvaltningssystemet. Han ville ha större rörelsefrihet att driva arbetet och snabbare likvid för leveranser. I en självmedveten, men friskt affärsmässig ton skrev han 16/11 detta år till Krigskollegium härom och framhöll, att hans cautionister voro goda för minst 12.000 daler smt, och att det i hela landet icke torde finnas en så solvent faktor som han själv var. Han sade sig ligga ute med 2.000 daler i förskott av egna medel. Krigskollegium lät dock icke rubba sig ur den stadgade ordningen.

Följande år började han visa sig försumlig ifråga om faktorileveransernas fullgörande i rätt tid och även beträffande kontrollen av vapentillverkningen, särskilt av de i låsen ingående fjädrarna. Icke heller ägnade han tillräcklig omsorg om förvaltningen av de 1.000 daler smt, som Kungl. Maj:t i början av ~ret anslagit för uppförande av till en början 30 hantverkarhus för faktorismederna i Husqvarna.

Anledningen till dessa missförh~llanden torde f~sökas i hans prekära privata förhållanden. Han hade 1690 under äktenskapslöfte hävdad slottsfogdedottern i Vadstena *Maria Ekholm* och dömdes 1693 av rådhusrätten iV adstena taga henne till äkta. Medan tvisten härom var anhängig i Göta hovrätt lät han den 23/10 1693 i Ulriksdals kyrka viga sig vid *Maria Elisabeth Gyllencrona*. För sitt tvegifte blev han av Svea hovrätt den 20. juli 1695 dömd till uppenbar kyrkoplikt och att arbeta på behaglig tid på Marstrands fästning, där han tre år senare fick sluta sina dagar.

Under den pågående rättegången sökte landshövdingen bringa reda i faktoriarbetet. Det uppdagades, att Ridderström häftade ianselig skuld till både Kronan och faktori hantverkarna. För att icke vapentillverkningen skulle avstanna och reda upp förh~llandena förordnade Krigskollegium den 10/7 1695 faktorn i Norrtälje Joachim Ehrenpreus att interimsvis förestå jämväl Jönköpings faktori. Sedan domen fallit över Ridderström, erhöll Ehrenpreus den 27/7 fullmakt att vara ordinarie faktor i Jönköping. Till faktor i Norrtälje utnämndes i stället s. d. arklimästaren på Nya Alvsborg *Peter Billing*, en yngre bror till ovan nämnde faktor *Bengt Billing*.

Den i det föregående med grova drag tecknade framställningen av den vapentekniska och tillverkningsorganisatoriska utvecklingen i Sverige samt av huvudlinjerna i Jönköpingsfaktoriets äldsta historia ha endast avsett att giva en bakgrund till den följande mera detaljerade skildringen av Jönköpings gevärsfaktori under tiden 1695-1720.